

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

2. The Collection of the Middle Length Discourses -
Subcommentaries (2. Majjhima Nikāya - Tīkā)

2. Subcommentary on the Middle Fifty Discourses
(2. Majjhima Paññāsa-tīkā)

2. The Chapter on Monks (2. Bhikkhuvaggo)

PaliVerse

2. The Collection of the Middle Length Discourses - Subcommentaries

2. Subcommentary on the Middle Fifty Discourses

2. Bhikkhuvaggo

1. Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā

107. Ambalaṭṭhikāyanti ettha ambalaṭṭhikā vuccati sujāto taruṇambarukkho, tassa pana avidūre kato pāsādo idha “ambalaṭṭhikā”ti adhippeto. Tenāha “veḷuvanavihārassā”tiādi. Padhānagharasaṅkhepeti bhāvanāgehappakāre yogīnaṃ geheti attho. Tikhiṇova hoti, na tassa tikhiṇabhāvo kenaci kātabbo sabhāvasiddhattā. Evameva attano vimutti-paripācanakammunā tikkhavisadabhāvappattiyā ayampi āyasmā...pe... tattha vihāsi. Pakatipaṇṇattamevāti pakatiyā paṇṇattaṃ buddhānaṃ upagamanato puretameva cārittavasena paṇṇattaṃ.

108. Udaṃ anena dhīyati, ṭhapīyati vā etthāti udakādhānaṃ. Udaṃ ṭṭhānanti ca khuddakabhājanaṃ. “Ovādadānaṃ āmantesi”ti vatvā taṃ panassa ovādadānaṃ na idheva, atha kho bahūsu ṭhānesu bahukkhattum pavattitanti tāni tāni saṅkhepato dassetvā idha saṃvaṇṇanatthaṃ “bhagavatā hī”tiādi vuttaṃ.

Tattha sabbabuddhehi avijahitanti iminā sabbesaṃ buddhānaṃ sāsane kumārapaṇhā nāma hotīti dasseti. Ekekato paṭṭhāya yāva dasakā pavattā dasa pucchā etassāti dasapucchā, ekekato paṭṭhāya yāva dasakā ekuttaravasena pavattaṃ vissajjanatthāya pañcapanasavissajjanaṃ sāmānerapaṇhanti sambandho. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ paramatthajotikāyaṃ khuddakaṭṭhakathāyaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Anādīnavadassitāya abhiṇhaṃ musā samudācaraanato “piyamusāvādā”ti vuttaṃ, udakāvasesachaddanaudakādhānanikujjanaukkujjanadassanasaññitā catasso udakādhānūpamāyo sabbassa yuddhakammassa akaraṇakaraṇavasena dassitā dve hatthiupamāyo.

Tattha rāhulasuttanti suttanipāte āgataṃ rāhulasuttaṃ. Abhiṇhovādavasena vuttanti iminā antarantarā taṃ suttaṃ kathetvā bhagavā therāṃ ovadatīti dasseti. Idañca panāti idaṃ yathāvuttaṃ bhagavato taṃtaṃkālanurūpaṃ attano ovādadānaṃ sandhāya. Bījanti aṇḍaṃ. Passasi nūti nu-saddo anujānane, nanu passasīti attho. Saccadhammaṃ laṅghitvā ṭhitassa kiñci akattabbaṃ nāma pāpaṃ natthīti āha - “sampajānamusāvāde saṃvararahitassa opammadassanatthaṃ vuttā”ti. Tathā hi -

“Ekaṃ dhammatīti tassa, musāvādissa jantuno;
Vitiṇṇaparalokassa, natthi pāpamakāriya”nti.

Urulhavāti urulho hutvā ussito. So pana damavasena abhiruyha vaḍḍhito ārohanayogyo ca hotīti āha “abhivaḍḍhito ārohasampanno”ti. Āgatāgateti attano yogyapadesaṃ āgatāgate. Paṭisenāya phalakakoṭṭhakamuṇḍapākārādayoti paṭisenāya attano ārakkhatthāya ṭhapite phalakakoṭṭhake ceva

uddhacchadapākārādike ca. Etaṃ padesanti etaṃ parasenāpadesaṃ. Ettakenāti olokanamattena. Tassa olokanākāradassaneneva. Satampi sahassampi senānikam dvedhā bhijjati, tīrapātikam madditaṃ hutvā padātā hutvā dvedhā hutvā palāyanti. Kaṇṇehi paharitvāti pageva sarānaṃ āgamanasaddaṃ upadhāretvā yathā vego na hoti, evaṃ samuṭṭhāpetvā tehi paharitvā pātanaṃ. Paṭihatthipaṭiassātiādinā paccekaṃ pati-saddo yojetabboti. Dīghāsilaṭṭhiyāti dīghalatāya asilaṭṭhiyā.

Karaṇeti kammakaraṇe. Maññati hatthāroho. Ayamuggaranti tādise kāle gahitamuggaraṃ. Oloketvāti ñāṇacakkhunā disvā, abhiṇhaṃ sampajaññaṃ upaṭṭhapetvāti attho.

109. Sasakkanti passituṃ yuttaṃ katvā ussāhaṃ janetvā na karaṇīyaṃ, tādisaṃ niyamato akattabbaṃ hotīti āha “ekamseneva na kātabba”nti. Paṭisaṃhareyyāsīti karaṇato saṅkocaṃ āpajjeyyāsī. Yathābhūto asanto nivatto akaronto nāma hotīti āha “nivatteyyāsī mā kareyyāsī”ti. Anupadeyyāsīti anubalappadāyī bhaveyyāsī. Tenāha “upatthambheyyāsī”ti. Taṃ pana anubalappadānaṃ upatthambhanaṃ punappunaṃ karaṇamevāti āha “punappunaṃ kareyyāsī”ti. Sikkhamānoti taṃyeva adhisīlasikkhaṃ tannissayañca sikkhādvayaṃ sikkhanto sampādentō.

111. Kittake pana ṭhāneti kittake ṭhāne pavattāni. Avidūre eva pavattānīti dassento “ekasmiṃ purebhatteyeva sodhetabbānī”ti āha. Evañhi tāni susodhitāni honti suparisuddhāni. Paresaṃ appiyaṃ garuṃ gārayhaṃ, yathāvuttaṭṭhānato pana aññaṃ vā kammaṭṭhānamanasikāreneva kāyakammādīni parisodhitāni hotīti na gahitaṃ. Paṭighaṃ vāti ettha vā-saddena asamapekkhaṇe mohassa saṅgaho daṭṭhabbo.

112. Vuttanayena kāyakammādisodhanaṃ nāma idheva, na ito bahiddhāti āha “buddhā...pe... sāvaka vā”ti. Te hi atthato samaṇabrāhmaṇā vāti. Tasmāti yasmā sabbabuddhapaccekabuddhasāvakehi āruḷhamaggo, rāhula, mayā tuyhaṃ ācikkhito, tasmā. Tena anusikkhantena tayā evaṃ sikkhitabbanti ovādaṃ adāsī. Sesam vuttanayattā suviññeyyameva.

Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā

Samattā.

2. Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā

113. Iriyāpathānubandhanenāti iriyāpathagamanānubandhanena, na paṭipattigamanānubandhanena. Aññaṃeva hi buddhānaṃ paṭipattigamaṇaṃ aññaṃ sāvakaṇaṃ. Vilāsitagamanenāti - “dūre pādaṃ na uddharati, na accāsanne pādaṃ nikkhipati, nātisīghaṃ gacchati nātisaṇika”ntiādinā vuttena sabhāvasīlena buddhānaṃ cāturiyagamanena. Tadeva hi sandhāya “pade pādaṃ nikkhipanto”ti vuttaṃ. Padānupadikoti rāhulattherassapi lakkhaṇapāripūriyā tādiseva gamananti yattakaṃ padesaṃ antaraṃ adatvā bhagavato piṭṭhito gantuṃ āraddho, sabbattha tameva gamanapadānupadaṃ gacchatīti padānupadiko.

Vaṇṇanābhūmi cāyaṃ tattha bhagavantaṃ therāñca anekarūpāhi upamāhi vaṇṇento “tattha bhagavā”tiādimāha. Nikkhanatagajapotako viya virocitthāti pādaṃ ānetvā yojanā. Evaṃ taṃ kesarasīho viyātiādisupī ānetvā yojetabbaṃ. Tārakarājā nāma cando. Dvinnaṃ candamaṇḍalānantiādi parikappavacanaṃ, buddhāveṇikasantaṃ viya buddhānaṃ ākappasobhā aho, aho sirīsampattīti yojanā.

Ādiyamānāti gaṇhanti. “Pacchā jānissāmā”ti na ajupekkhitabbo. Idam na kattabbanti vutteti idam pāṇaati pātanaṃ na kattabbanti vutte idam daṇḍena vā leḍḍunā vā viheṭṭhanaṃ na kattabbam, idam pāṇinā daṇḍakadānañca antamaso kujjhitvā olokanamattampi na kattabbamevāti nayasatenapi nayasahassenapi paṭivijjhati, tathā idha tāva sammajjanaṃ kattabbanti vuttepi tattha paribhaṇḍakaraṇaṃ vihāraṇaṇasammajjanaṃ kacavarachaḍḍanaṃ vālikāsamakiraṇanti evamādinā nayasatena nayasahassena paṭivijjhati. Tenāha - “idam kattabbanti vuttepi ese va nayo”ti. Paribhāsanti tajjanaṃ. Labhāmīti paccāsīsatī.

Sabbametanti sabbam etaṃ mayi labbhamānaṃ sikkhākāmatam. Abhiññāyāti jānitvā. Sahāyoti raṭṭhapālaththeraṃ sandhāyāha. So hi bhagavatā saddhāpabbajitabhāve etadagge ṭhapito. Dhammārakkhoti satthu saddhammaratanānupālako dhammabhaṇḍāgāriko. Pettiyoti cūlapitā. Sabbam me jinasāsananti sabbampi buddhasāsaṇaṃ mayhameva.

Chandarāgaṃ ṇatvāti chandarāgaṃ mama citte uppannaṃ ṇatvā. Aññatarasmiṃ rukkhamaleti vihārapariyante aññatarasmiṃ rukkhamaletṭhāne anucchavike.

Tadāti aggasāvakehi pasādāpanakāle. Aññakammaṭṭhānāni caṇkamanairiyāpathepi piṭṭhipasāraṇakālepi samijjanti, na evamidanti āha - “idamassa etissā nisajjāya kammaṭṭhānaṃ anucchavika”nti. Ānāpānassatinti ānāpānassatikammaṭṭhānaṃ.

Samasīsi hotīti sace samasīsi hutvā na parinibbāyati. Paccekabodhiṃ sacchikaroti no ce paccekabodhiṃ sacchikaroti. Khippābhiññoti khippaṃ lahuṃyeva pattabbachālabhiñño.

Paripuṇṇāti soḷasasu ākāresu kassacipi atāpanena sabbaso puṇṇā. Subhāvitāti samathabhāvanāya vipassanābhāvanāya ca anupubbasaṃpādanena subhāvitā. Gaṇanāvidhānānupubbiyā āsevitattā anupubbaṃ paricitā.

Omānaṃ vāti avajānanaṃ uññātanti evaṃvidhaṃ mānaṃ vā. Atimānaṃ vāti “kiṃ imehi, mameva ānubhāvena jīvissāmī”ti evaṃ atimānaṃ vā kuto janessatīti.

114. Visaṇkharitvāti visaṃyutte katvā, yathā saṅgākārena gahaṇaṃ na gacchati, evaṃ vinibhuñjitvāti attho. Mahābhūtāni tāva vitthāretu, sammasanūpagattā, asammasanūpagaṃ ākāsadhātuṃ atha kasmā vitthāresīti āha “upādārūpadassanattha”nti. Āpodhātu sukhumaṇḍapaṃ. Itarāsu oḷārikasukhumatāpi labbhatīti āha “upādārūpadassanattha”nti. Heṭṭhā cattāri mahābhūtāneva kathitāni, na upādārūpanti tassa panettha lakkhaṇahāranayena ākāsadassanena dassitatā veditabbā. Tenāha “iminā mukhena taṃ dassetu”nti. Na kevaḷaṃ upādārūpaggahaṇadassanatthameva ākāsadhātu vitthāritā, atha kho pariggahasukhatāyapīti dassento “apicā”tiādimāha. Tattha paricchinditabbassa rūpassa niravasesapariyādānatthaṃ “ajjhāttikenā”ti visesaṇamāha. Ākāsenāti ākāsadhātuyā gahitāya. Paricchinnarūpanti tāya paricchinditakalāpagatampi pākaṭaṃ hoti vibhūtaṃ hutvā upaṭṭhāti.

Idāni vuttamevatthaṃ sukhaggahaṇatthaṃ gāthāya dasseti. Tassāti upādāyarūpassa. Evaṃ āvibhāvatthanti evaṃ paricchinnatāya ākāsassā vasena vibhūtabhāvatthaṃ. Tanti ākāsadhātuṃ.

118. Ākāsabhāvaṃ gatanti catūhi mahābhūtehi asamphuṭṭhānaṃ tesam paricchedakabhāvena ākāsaṃti gahetabbataṃ gataṃ, ākāsameva vā ākāsaṃ gataṃ yathā “diṭṭhigataṃ, atthaṅgata”nti ca. Ādinnanti imanti taṇhādiṭṭhihi ādinnaṃ. Tenāha “gahitaṃ parāmaṭṭha”nti. Aññattha kammajaṃ “upādinna”nti vuccati, na tathā idhāti āha “sarīraṭṭhakanti attho”ti. Pathavīdhātuādīsu vuttanayenevāti mahāhatthipadopame vuttanayadassanaṃ sandhāya vadati.

119. Tādibhāvo nāma niṭṭhitakiccassa hoti, ayañca vipassanaṃ anuyuñjati, atha kimatthaṃ tādibhāvatā vuttāti? Pathavīsamatādīlakkaṇācikkhaṇāhi vipassanāya sukhappavattiatthaṃ. Tenāha “iṭṭhāniṭṭhesū”tiādi. Gahetvāti kusalappavattiyā okāsadānavasena pariggahetvā. Na patiṭṭhitoti na nissito na laggo.

120. Brahmavihārabhāvanā asubhabhāvanā ānāpānassatibhāvanā ca upacāraṃ vā appanaṃ vā pāpento vipassanāya pādakabhāvāya aniccādisaññāya vipassanābhāvena ussakkivā maggapaṭipāṭiyā arahattādhigamāya hotīti “mettādibhāvanāya pana hotī”ti vuttaṃ. Yattha katthaci sattesu saṅkhāresu ca paṭihaññanakilesoti āghātabhāvameva vadati ñāyabhāvato aññesampi. Asmimānoti rūpādike paccekaṃ ekajjhaṃ gahetvā “ayamaḥasmī”ti evaṃ pavattamāno.

121. Idaṃ kammaṭṭhānanti ettha gaṇanādivasena āseviyamānā assāsapassāsā yogakammasa patiṭṭhānatāya kammaṭṭhānaṃ. Tattha pana tathāpavatto manasikāro bhāvanā. Ettha ca tasseva therassa bhagavatā bahūnaṃ kammaṭṭhānaṃ desitattā caritaṃ anādiyivā kammaṭṭhānāni sabbesaṃ puggalānaṃ sappāyānīti ayamatto siddho, atisappāyavasena pana kammaṭṭhānesu vibhāgakathā kathitāti veditabbā.

Mahārāhulovādasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Cūḷamālukiyaṣuttavaṇṇanā

122. Evaṃ ṭhapitānīti “sassato loko”tiādinayappavattāni diṭṭhigatāni aniyyānikatāya na byākātabbāni na kathetabbāni, evaṃ ṭhapanīyapakkhe ṭhapitāni ceva niyyānikasāsane chaḍḍanīyatāya paṭikkhittāni ca, apicettha atthato paṭikkhepo eva byākātabbato. Yathā eko kammakilesavasena itthattaṃ āgato, tathā aparopi aparopīti satto tathāgato vuccatīti āha - “tathāgatoti satto”ti. Taṃ abyākaraṇaṃ mayhaṃ na ruccatīti yadi sassato loko, sassato lokoti, asassato loko, asassato lokoti jānāmāti byākātabbameva, yaṃ pana ubhayathā abyākaraṇaṃ, taṃ me cittaṃ na ārādheti ajānanahetukattā abyākaraṇassa. Tenāha - “ajānato kho pana apassato etadeva ujukaṃ, yadidaṃ na jānāmi na passāmī”ti. Sassatotīādīsu sassatoti sabbakālīko, nicco dhuvo avipariṇāmadhammoti attho. So hi diṭṭhigatikehi lokīyanti ettha puññapāpatabbipākā, sayam vā tabbipākākarādibhāvena aviyuttehi lokīyatīti lokoti adhippeto. Etena cattāropi sassatavādā dassitā honti. Asassatoti na sassato, anicco addhuvo bhedanadhammoti attho, asassatoti ca sassatabhāvapaṭikkhepena ucchedo dīpitoti sattapi ucchedavādā dassitā honti. Antavāti parivaṭumo paricchinnaṃ parimāṇo, asabbagatoti attho. Tena “sarīraparimāṇo, aṅguṭṭhaparimāṇo, yavaparimāṇo paramāṇuparimāṇo attā”ti evamādivādā dassitā honti.

Tathāgato paraṃ maraṇāti tathāgato jīvo attā maraṇato imassa kāyassa bhedato paraṃ uddhaṃ hoti atthi saṃvijjatīti attho. Etena sassatabhāvamukhena soḷasa saññivādā, atṭha asaññivādā, atṭha ca nevasaññināsaññivādā dassitā honti. Na hotīti natthi na upalabbhatī. Etena ucchedavādo dassito hoti. Apica hoti ca na ca hotīti atthi

natthi cāti. Etena ekaccasassatavādo dassito. Neva hoti na na hotīti pana iminā amarāvikkhepavādo dassitoti veditabbaṃ. Bhagavatā pana aniyyānikattā anattasamhitāni imāni dassanānīti tāni na byākatāni, taṃ abyākaraṇaṃ sandhāyāha ayaṃ thero “taṃ me na ruccatī”ti. Sikkhaṃ paṭikkhipitvā yathāsamādinnaṃ sikkhaṃ pahāya.

125. Tvaṃ neva yācakoti ahaṃ bhante bhagavati brahmacariyaṃ carissāmītiadinā. Na yācitakoti tvaṃ mālukyaputta mayi brahmacariyaṃ carātiadinā.

126. Parasenāya t̥hiteṇa purisena. Bahalalepanenāti bahalavilepanena. Mahāsupiyādi sabbo muduhidako veṇuviseso saṇho. Maruvāti makaci. Khīrapaṇṇinoti khīrapaṇṇiyā, yassā chindanamatte paṇṇe khīraṃ paggharati. Gacchanti gacchato jātaṃ sayamjātagumbato gahitanti adhippāyo. Sithilahanu nāma dattā kaṇṇo pataṇgo. Etāya diṭṭhiyā sati na hotīti “sassato loko”ti etāya diṭṭhiyā sati maggabrahmacariyavāso na hoti, taṃ pahāya eva pattabbato.

127. Attheva jātītiadinā etā diṭṭhiyo paccekampi saṃsāraparibrūhanā kaṭasivaḍḍhanā nibbānavibandhanāti dasseti.

128. Tasmātiḥāti idaṃ aṭṭhāne uddhaṭaṃ, t̥hāneyeva pana “vuttapaṭipakkhanayena veditabba”nti imassa parato katvā saṃvaṇṇetabbaṃ. Attano phalena araṇīyato anugantabbato kāraṇampi “attho”ti vuccatīti āha “kāraṇanissita”nti. Tenāha “brahmacariyassa ādimattampī”ti. Pubbapadaṭṭhānanti paṭhamārambho. Sesam suviññeyyameva.

Cūḷamālukyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Mahāmālukyasuttavaṇṇanā

129. Oraṃ vuccati kāmādhātu, tattha pavattiyā saṃvattanato oraṃ bhajantīti orambhāgiyāni, heṭṭhimamaggavajjhātāya orambhāge heṭṭhākoṭṭhāse bhajantīti orambhāgiyāni ka-kārassa ya-kāraṃ katvā. Tenāha “heṭṭhākoṭṭhāsikānī”tiādi. Kammunā hi vaṭṭena ca dukkhaṃ saṃyojenti saṃyojanāni, orambhāgiyasaññitāni saṃyojanāni yassa appahīnāni, tasseva vaṭṭadukkhaṃ. Yassa pana tāni pahīnāni, tassa taṃ natthīti. Appahīnatāya anusetīti ariyamaggena asamucchinnatāya kāraṇalābhe sati uppajjati, appahīnabhāvena anuseti. Anusayamāno saṃyojanaṃ nāma hotīti anusayattaṃ pharitvā pavattamāno pāpadhammo yathāvuttenatthena saṃyojanaṃ nāma hoti. Etena yadi pana anusayato saṃyojanaṃ pavattaṃ, tathāpi ye te kāmāragādayo “anusayā”ti vuccanti, teyeva bandhanaṭṭhena saṃyojanānīti dasseti.

Evam santepīti yadeva orambhāgiyasamyojanaṃ bhagavatā pucchitaṃ, tadeva therenapi vissajjitaṃ, tathāpi ayaṃ laddhi sannissayā. Tattha dosāropanāti dassetuṃ “tassa vāde”tiādi vuttaṃ. Samudācārakkhaṇeyevāti pavattikkhaṇe eva. Na hi sabbe vattamānā kilesā saṃyojanatthaṃ pharantīti adhippāyo. Tenāti tena kāraṇena, tathāladdhikattāti attho. Cintesi “dhammaṃ desessāmī”ti yojanā. Attano dhammatāyevāti ajjhātāsayeneva. Visamvāditāti satthu cittassa anārāddhanena vivecitā. Evamakāsi evam dhammaṃ desāpesi.

130. Sakkāyadiṭṭhipariyuṭṭhitenāti pariyuṭṭhānasamatthasakkāyadiṭṭhikena. Tathābhūtaṃcā cittaṃ tāya diṭṭhiyā vigayhitaṃ ajjhotthaṭaṃcā nāma hotīti āha “gahitena abhibhūtenā”ti. Diṭṭhinissaraṇaṃ nāma dassanamaggo tena

samucchinditabbato, so pana nibbānaṃ āgamma taṃ samucchindati, tasmā vuttaṃ “diṭṭhinissaraṇaṃ nibbāna”nti. Avinoditā anīhaṭṭi padadvayenapi samucchavedasena appahīnattaṃyeva vadati. Aññaṃ saṃyojanaṃ añño anusayoti vadanti, sahabhāvo nāma aññaṃ hoti. Na hi tadeva tena sahāti vuccatīti tesam adhippāyo. Aññaṃ atthato aññaṃ. Avatthāmatto yadipi avayavavinimutto samudāyo natthi, avayavo pana samudāyo na hotīti so samudāyato añño evāti sakkā vattunti yathāvuttassa parihāssa appāṭihīrakataṃ āsaṅkitvā pakkhantaraṃ āsallitaṃ “athāpi siyā”tiādinā. Pakkhantarehi parihārā hotīti yathāvuttañāyenapi añño puriso athāpi siyā, ayaṃ panettha añño dosoti āha “yadi tadevā”tiādi. Athāpi siyā tuyhaṃ yadi parivitakko īdiso yadi tadeva saṃyojanantiādi. Imamatthaṃ sandhāyāti paramatthato so eva kilesa saṃyojanamanusayo ca, bandhanatthaappahīnatthānaṃ pana attheva bhedoti imamatthaṃ sandhāya.

132. Tacacchedo viya samāpatti kilesānaṃ samāpattivikkhambhanassa sāraccchedassa anusayassa dūrabhāvato. Pheggucchedo viya vipassanā tassa āsannabhāvato. Evarūpā puggalāti abhāvitasaddhādibalatāya dubbalanāmakāyā puggalā, yesaṃ sakkāyanirodhāya...pe... nādhimuccati. Evaṃ daṭṭhabbāti yathā so dubbalako puriso, evaṃ daṭṭhabbo so puriso gaṅgāpāraṃ viya sakkāyapāraṃ gantaṃ asamatthattā. Vuttavipariyāyena sukkapakkhassa attho veditabbo.

133. Upadhivivekenāti iminā upadhivivekāti karaṇe nissakkananti dasseti, upadhivivekāti vā hetumhi nissakavacanassa upadhivivekenāti hetumhi karaṇavacanena pañcakāmaguṇaviveko kathito. Kāmaguṇāpi hi upadhīyati ettha dukkhanti upadhīti vuccantīti. Thinamiddhapaccayā kāyavijambhitādibhedam kāyālasiaṃ. Tatthāti antosamāpattiyaṃ samāpattiabbhantare jātaṃ. Taṃ pana samāpattipariyāpannampi apariyāpannampīti tadubhayaṃ dassetuṃ “antosamāpattikkhaṇeyevā”tiādi vuttaṃ. Rūpādayo dhammeti rūpavedanādi ke pañcakkhandhadhamme. Na niccatoti iminā niccapaṭikkhepato tesam aniccatamāha. Tato eva udayavayantato vipariṇāmato tāvakālikato ca te aniccāti jotitaṃ hoti. Yañhi niccaṃ na hoti, taṃ udayabbayaparicchinnaṃ jarāya maraṇena cāti dvedhā vipariṇataṃ ittarakhaṇameva ca hoti. Na sukhatoti iminā sukhapaṭikkhepato tesam dukkhatamāha, ato eva abhiṇhaṃ paṭipīḷanato dukkhavatthuto ca te dukkhāti jotitaṃ hoti. Udayabbayavantatāya hi te abhiṇhaṃ paṭipīḷanato nirantaradukkhātāya dukkhasseva ca adhiṭṭhānabhūtāti. Paccayayāpanīyatāya rogamūlatāya ca rogato. Dukkhatāsūlayogitāya kilesāsucipaggharaṇato uppādajarābhāṇgehi uddhumātapakkabhijjanato ca gaṇḍato. Pīḷājananato antotudanato dunnīharaṇato ca avaddhiāvahato aghavatthuto ca aserībhāvato ābādhapadaṭṭhānatāya ca ābādhato. Avasavattanato avidheyyatāya parato. Byādhijarāmarāṇehi palujjanīyatāya palokato. Sāmīnivāsīkārakavedakaadhiṭṭhāyakavirahato suññato. Attapaṭikkhepaṭṭhena anattato, rūpādidhammāpi na ettha attā hotīti anattā, evaṃ ayampi na attā hotīti anattā. Tena abyāpārato nirīhato tucchato anattāti dīpitaṃ hoti. Lakkhaṇattayameva avabodhatthaṃ ekādasahi padehi vibhajitvā gahitanti dassetuṃ “tatthā”tiādi vuttaṃ.

Antosamāpattiyanti samāpattīnaṃ saha-jātātāya samāpattīnaṃ abbhantare. Cittaṃ paṭisaṃharatīti tappaṭibaddhachandarāgādiupakkilesavikkhambhanena vipassanācittaṃ paṭisaṃharatī. Tenāha “mocetī”ti. Savanavasenāti “sabbasaṅkhārasamatho”tiādinā savanavasena. Thutivasenāti tatheva thomanāvasena guṇato saṃkittanavasena. Pariyattivasenāti tassa dhammassa

pariyāpuṇanavasena. Paññattivasenāti tadatthassa paññāpanavasena. Ārammaṇakaraṇavaseneva upasaṃharati maggacittaṃ. Etaṃ santantiādi pana avadhāraṇanivattitattadassanaṃ. Yathā vipassanā “etaṃ santaṃ etaṃ paṇīta”ntiādinā asaṅkhatāya dhātuyā cittaṃ upasaṃharati, evaṃ maggo nibbānaṃ sacchikiriyābhisamayavasena abhisamento tattha labbhamāne sabbe visese asammohato paṭivijānanto tattha cittaṃ upasaṃharati. Tenāha “iminā pana ākārenā”tiādi. So tattha ṭhitoti so adandhavipassano yogī tattha tāya aniccādilakkhaṇattayārammaṇāya vipassanāya ṭhito. Sabbasoti tassa maggassa adhigamāya nibbattitasamathavipassanāsu. Asakkonto anāgāmī hotīti heṭṭhimamaggavahāsu eva samathavipassanāsu chandarāgaṃ pahāya aggamaggavahāsu tāsu nikantiṃ pariyādātuṃ asakkonto anāgāmitāyameva saṇṭhāti.

Samatikkantattāti samathavasena vipassanāvasena cāti sabbathāpi rūpassa atikkantattā. Tenāha “ayañhī”tiādi. Anenāti yoginā. Taṃ atikkammāti idaṃ yo vā paṭhamaṃ pañcavokārabhavapariyāpanne dhamme sammadeva sammāsītva te vivajjetvā tato arūpasamāpattiṃ samāpajjitvā arūpadhamme sammāsati, taṃ sandhāya vuttaṃ. Tenāha “idāni arūpaṃ sammāsati”ti.

Samathavasena gacchatoti samathappadhānaṃ pubbabhāgapaṭipadaṃ anuyuñjantassa. Cittekkaggatā dhuraṃ hotīti tassa vipassanābhāvanāya tathā pubbe pavattattā vuṭṭhānagāminivipassanā samādhippadhānā hoti, maggepi cittekkaggatā dhuraṃ hoti, samādhindriyaṃ pubbaṅgamaṃ balavaṃ hoti. So cetovimutto nāma hoti. Vipassanāvasena gacchatoti “samathavasena gacchato”ti ettha vuttanayānusārena attho veditabbo. Ayañca puggalavibhāgo suttantanayena idhābhihito pariyāyo nāma, abhidhammanayena parato kīṭāgirisuttavaṇṇanāyaṃ dassayissāma. Ayaṃ sabhāvadhammoyevāti pubbabhāgapaṭipadā samathappadhānā ce samādhī dhuraṃ, vipassanāpadhānā ce paññā dhuranti ayaṃ dhammasabhāvoyeva, ettha kiñci na āsaṅkitabbaṃ.

Indriyaparopariyattaṃ indriyavemattatā. Tenāha “indriyanānattaṃ vadāmī”ti. Indriyanānattatā kāraṇanti idaṃ dasseti - aniccādivasena vipassanābhiniveso viya samathavasena vipassanāvasena ca yaṃ pubbabhāgagamaṃ, taṃ appamāṇaṃ taṃ vuṭṭhānagāminivipassanaṃ, yassa samādhī dhuraṃ pubbaṅgamaṃ balavaṃ hoti, so ariyo cetovimutti nāma hoti. Yassa paññā dhuraṃ pubbaṅgamaṃ balavaṃ hoti so ariyo paññāvimutto nāma hoti. Idāni tamatthaṃ buddhivisiṭṭhena nidassanena dassento “dve aggasāvakā”tiādimāha, taṃ suviññeyyameva.

Mahāmālukyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Bhaddālisuttavaṇṇanā

134. Asiyatīti asanaṃ, bhuñjanaṃ bhojanaṃ, asanassa bhojanaṃ asanabhojanaṃ, āhāraparibhogo, ekasmiṃ kāle asanabhojanaṃ ekāsanabhojanaṃ. So pana kālo sabbabuddhānaṃ sabbapaccekabuddhānaṃ āciṇṇasamāciṇṇavasena pubbaṅho eva idhādhippetoti āha “ekasmiṃ purebhatte asanabhojana”nti. Vippaṭisāraṃkukkuccanti “ayuttaṃ vata mayā kataṃ, yo attano sarīrapakatiṃ ajānanto ekāsanabhojanaṃ bhuñji, yena me idaṃ sarīraṃ kisaṃ jātaṃ brahmacariyānuggaho nāhosī”ti evaṃ vippaṭisāraṃkukkuccaṃ bhavēyya. Etaṃ sandhāya satthā āha, na bhaddālimeva tādisaṃ kiriyāṃ anujānanto. Itarathāti yadi ekaṃyeva bhattaṃ dvidhā katvā tato ekassa bhāgassa bhuñjanaṃ ekadesabhuñjanaṃ adhippettaṃ. Ko sakkotīti ko evaṃ

yāpetuṃ sakkoti. Atītajātīparicayopi nāma imesaṃ sattānaṃyeva anubandhatīti āha “atīte”tiādi. Viravantassevāti anādare sāmivacanaṃ. Taṃ madditvāti “ayaṃ sikkhā sabbesampi buddhānaṃ sāsane āciṇṇaṃ, ayañca bhikkhu imaṃ sikkhatevā”ti vatvā taṃ bhaddāliṃ tassa vā anussāhapavedanaṃ abhibhavitvā. Bhikkhācāragamanatthaṃ na vitakkamāḷakaṃ agamāsi, vihāracārikaṃ caranto tassa vasanaṭṭhānaṃ bhagavā gacchati.

135. Dūsayanti garahanti etenāti doso, aparādho, so eva kucchitabhāvena dosako. Garahāya pavattitṭhānato okāso. Tenāha - “etaṃ okāsaṃ etaṃ aparādha”nti. Dukkarataranti patikāravasena atisayena dukkaraṃ. Aparādho hi na khamāpentaṃ yathāpaccayaṃ vitthārito hutvā duppatikāro hoti. Tenāha “vassañhī”tiādi.

Alaggitvāti imampi nāma apanītaṃ akāsīti evaṃ avinetvā, taṃ taṃ tassa hitapaṭipattiṃ nivāraṇaṃ katvāti attho. Nāyapaṭipattiṃ aticca eti pavattatīti accayo, aparādho, purisena madditvā pavattito aparādho atthato purisaṃ aticca abhibhavitvā pavatto nāma hoti. Tenāha “accayo maṃ, bhante, accagamā”ti. Avasesapaccayānaṃ samāgame eti phalaṃ etasmā uppajjati pavattati cāti samayo, hetu yathā “samudāyo”ti āha “ekaṃ kāraṇa”nti. Yaṃ panettha bhaddālītherassa aparipūrakāritāya bhikkhuādīnaṃ jānanaṃ, tampi kāraṇaṃ katvā “ahaṃ kho, bhante, na ussahāmi”tiādinā vattabbanti dasseti.

136. Ekacittakkhaṇikāti paṭhamamaggacittakkhaṇena ekacittakkhaṇikā. Evaṃ āṇāpetuṃ na yuttanti saṅkamatthāya āṇāpetuṃ na yuttaṃ payojanābhāvato. Anāciṇṇaṇcetaṃ buddhānaṃ, yadidaṃ padasā akkamaṇaṃ. Tathā hi -

“Akkamitvāna maṃ buddho, saha sissehi gacchatu;
Mā naṃ kalalaṃ akkamittha, hitāya me bhavissatī”ti.

Sumedhapaṇḍitena paccāsītaṃ na kataṃ. Yathāha -

“Dīpaṅkaro lokavidū, āhūtīnaṃ paṭiggaho;
Ussīsake maṃ ṭhatvāna, idaṃ vacanamabravī”ti.

Bhagavatā āṇatte sati tesampi evaṃ kātuṃ na yuttanti etthāpi eseva nayo. Etesaṃ paṭibāhituṃ yuttanti idaṃ aṭṭhānaparikappanavaseneva vuttaṃ. Na hi buddhānaṃ kātuṃ āraddhaṃ nāma kiccaṃ kehici paṭibāhituṃ yuttaṃ nāma atthi paṭibāhituṃyeva akaraṇato. Sammattaniyāmassa anokkantattā vuttaṃ “bāhirako”ti.

137. Na kammaṭṭhānaṃ allīyatīti cittaṃ kammaṭṭhānaṃ na otarati.

140. Punappunaṃ kārentīti daṇḍakammapaṇāmanādikāraṇaṃ punappunaṃ kārenti. Sammāvattamhi na vattatīti tassā tassā āpattiyā vuṭṭhānatthaṃ bhagavatā paññattasammāvattamhi na vattati. Anulomavatte na vattatīti yena yena vattena saṅgho anulomiko hoti, tasmīṃ tasmīṃ anulomavatte na vattati vilomameva gaṇhāti, paṭilomena hoti. Nitthāraṇakavattamhīti yena vattena saṅgho anulomiko hoti, sāpattikabhāvato nitthiṇṇo hoti, tamhi nitthāraṇavattasmīṃ na vattati. Tenāha “āpatti”tiādi. Dubbacaraṇeti dubbacassa bhikkhuno karaṇe.

144. Yāpetīti vattati, sāsane tiṭṭhatīti attho. Abhiññāpattāti “asuko asuko ca thero sīlavā kalyāṇadhammo bahussuto”tiādinā abhiññātabhāvaṃ pattā adhigataabhiññātā.

145. Sattesu hāyamānesūti kilesabahulatāya paṭipajjanakasattesu parihāyantesu paṭipathesu jāyamānesu. Antaradhāyati nāma tadādhāratāya. Diṭṭhadhammikā parūpavādādayo. Samparāyikā apāyadukkhavisesā. Āsavanti tena tena paccayena pavattantīti āsavā. Nesanti parūpavādādiāsavānaṃ. Teti vītikkamadhammā.

Akālaṃ dassetvāti sikkhāpadapaññattiyā akālaṃ dassetvā. Uppattinti āsavaṭṭhāniyānaṃ dhammānamuppattiṃ. Sikkhāpadapaññattiyā kālaṃ, tāva senāsanāni pahonti, tena āvāsamacchariyādihetunā sāsane ekacce āsavaṭṭhāniyā dhammā na uppajjanti. Iminā nāyenti iminā pana hetunā padasodhammasikkhāpadānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo.

Yasanti kittisaddaṃ parivāraṇca. Sāgatattherassa nāgadamanakittiyasādivasena surāpānasaṅkhāto āsavaṭṭhāniyo dhammo uppajji.

Rasena rasaṃ saṃsandetvāti upādinnakaphassarasena anupādinnakaphassarasam saṃsandetvā.

146. Na kho, bhaddāli, eseva hetu, atha kho aññampi atthīti dassento bhagavā “apicā”tiādimāha. Tena dhammassa sakkaccasavane theram niyojeti.

147. Visevanācāranti adantakiriyaṃ. Parinibbāyatīti vūpasammati. Tattha adantakiriyaṃ pahāya danto hoti. Yugassāti rathadhurassa.

Anukkameti anurūpaparigame. Tadavatthānurūpaṃ pādānaṃ ukkhipane nikkhipane ca. Tenāha “cattāro pāde”tiādi. Rajjubandhanavidhānenāti pādato bhūmiyā mocanavidhānena. Evaṃ karaṇatthanti yathā asse nisinnasseva bhūmiṃ gahetuṃ sakkā, evaṃ cattāro pāde tathā katvā attano niccalabhāvākaraṇatthaṃ. Maṇḍaleti maṇḍaladhāvīkāyaṃ. Pathavīkamaneti pathaviṃ phuṭṭhamattena gamane. Tenāha “aggaggakhurehī”ti. Okkantakaraṇasminti okkantetvā parasenāsamaddana okkantakaraṇe. Ekasmim ṭhāneti catūsu pādesu yattha katthaci ekasmim ṭhāne gamanaṃ codentīti attho, so panettha sīghatara adhippeto. Davatteti mariyādākopanehi nānappayojane, parasenāya pavattamahānādapaharaṇehi attho. Tenāha “yuddhakālasmi”ntiādi.

Rañña jānitabbaguṇeti yathā rājā assassa guṇe jānāti, evaṃ tena jānitabbaguṇakāraṇaṃ kāreti. Assarājavaṃseti dussahaṃ dukkhaṃ patvāpi yathā ayaṃ rājavaṃsānurūpakiriyaṃ na jahissati, evaṃ sikkhāpane. Sikkhāpanameva hi sandhāya sabbattha “kāraṇaṃ kāreti”ti vuttaṃ tassa karaṇakārāpanapariyāyattā.

Yathā uttamajavo hotīti javadassanaṭṭhāne yathā hayo uttamajavaṃ na hāpesi, evaṃ sikkhāpeti. Uttamahayabhāve, yathā uttamahayo hotīti kammakaraṇakāle attano uttamasabhāvaṃ aniguhitvā avajjetvā yathā atthasiddhi hoti, evaṃ paramajavena sikkhāpeti. Yathā kiriyā vinā dabbampi vinā kiriyaṃ na bhavati, evaṃ daṭṭhabbanti dassetuṃ “tattha pakatiyā”tiādi vuttaṃ.

Tatrāti tasmiṃ pakatiyā uttamahayasseva uttamahayakāraṇārahattā uttamajavaṃpaṭipajjane. Māsakhādakaghoṭakānanti māsam khāditvā yathā tathā vigaṇakhaluṅgakānaṃ. Valañjakadaṇḍanti rañña gahetabbasuvāṇḍaṇḍaṃ. Dhātupatthaddhoti attanāva samuppāditadhātuyā upatthambhito hutvā.

Uttame sākhalyeti paramasakhilabhāve sakhilavācāya eva dametabbatāya. Tenāha “muduvācāya hī”tiādi.

Arahattaphalasammādiṭṭhiyāti phalasamāpattikāle pavattasammāññaṃ. Sammāññaṃ pubbe vuttasammādiṭṭhiyevāti pana idaṃ phalasammādiṭṭhibhāvasāmaññaṃ vuttaṃ. Keci pana “paccavekkhaṇaṇā”nti vadanti, taṃ na yujjati “asekkhenā”ti visesitattā. Tampi asekkhaṇānti ce? Evampi nippariyāya sekkhaggahaṇe pariyāyasekkhaggahaṇaṃ na yuttameva, kiccabhedena vā vuttanti daṭṭhabbaṃ. Ekā eva hi sā paññā nibbānassa paccakkhakiriyāya sammādasanakkiccaṃ upādāya “sammādiṭṭhi”ti vuttā, sammājananakkiccaṃ upādāya “sammāñña”nti. Aññātāvindriyavasena vā sammādiṭṭhi, paññindriyavasena sammāññaṇanti evamettha attho daṭṭhabbo. Maggaphalāvahāya desanāya saṅkhepatova āgatattā vuttaṃ “ugghaṭitaññupuggalassa vasenā”ti.

Bhaddālisuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Laṭukikopamasuttavaṇṇanā

148. Mahāudāyittheroti kāḷudāyilāḷudāyittherehi añño mahādehatāya mahāudāyīti sāsane paññāto thero. Apahari apaharati apaharissatīti apahattā. Tekāliko hi ayaṃ saddo. Upahattāti etthāpi eseṇa nayo. Apahārakoti apānetā. Upahārakoti upānetā.

149. Yanti bhummatthe paccattavacanaṃ, tena ca anantaraniddiṭṭhasamayo paccāmaṭṭhoti āha “yasmim samaye”ti. Na bhagavantaṃ paṭiccāti na bhagavantaṃ ārammaṇaṃ katvā.

Kammanipphannatthanti attanā āyāciyamānakammasiddhiatthaṃ. Bhavatīti bhū, na bhūti abhū, bhayavasena pana sā itthi “abhu”nti āha. Ātu mātūti ettha yathā -

“Aṅgā aṅgā sambhavasī, hadayā adhijāyase;
Attā eva putta nāmāsi, sa jīva saradosata”nti. -

Ādisu putto “attā”ti vuccati kulavasena santāne pavattanato. Evaṃ pitāpi “puttassa attā”ti vuccati. Yasmā “bhikkhussa attā mātā”ti vatthukāmā bhayavasena “ātu mātū”ti āha. Tenāha “ātūti pitā”tiādi.

150. Evamevanti idaṃ garahatthajotananipātapadanti vuttaṃ “garahanto āhā”ti. Tathā hi naṃ vācakasaddeneva dassento “idhekacce moghapurisā”ti āha. Āhaṃsūti tesam tathā vacanassa avicchedena pavattidīpananti āha “vadantī”ti. Kiṃ panimassa appamattakassāti pahātabbavatthum avamaññaṃānehi vuttaṃ. Tenāha “kiṃ panā”ti. Hetumhi jotetabbe cetam sāmivacanaṃ yathā “anussavassa hetu, ajjhenassa hetū”ti. Tenāha “appamattakassa hetū”ti. Nanu apassantena viya asuṇantena viya bhavitabbanti? Satthārā nāma appamattakesu dosesu apassantena viya ca asuṇantena viya ca bhavitabbanti tesam adhippāyena vivaraṇaṃ. Tesu cāti sikkhākāmesu ca. Appaccayaṃ upaṭṭhāpentīti ānetvā sambandhitabbanti dasseti. Tesanti ye “moghapurisā”ti vuttā puggalā, tesam. Gale baddhaṃ mahākāṭṭhanti gale olambetvā baddhaṃ rukkhadaṇḍamāha. Pūtilatāyāti galociyā. Pārājikavatthu viya duppajahaṃ hotīti chandakappahānavasena taṃ pajahitum na sakkoti.

151. Anussukkāti tassa pahātabbassa pahāne ussukkarahitā. Apaccāsīsanapakkheti tāya paradattavuttitāya kassaci paccayassa kutoci apaccāsīsapakkhe ṭhitā hutvā suppajahaṃ hoti, na tassa pahāne bhāriyaṃ atthi.

152. Daliddo duggato. Assakoti asāpateyyo. Gehayaṭṭhiyoti gehachadanassa ādhārā, tā ujukaṃ tiriyaṃ ṭhapetabbadaṇḍā. Samantato bhittipādesu ṭhapetabbadaṇḍā maṇḍalā. Kākātidāyinti ito cito kākehi atipātavasena uḍḍetabbaṃ. Tenāha “yattha kiñcidevā”tiādi. Sūrakākāti kākānaṃ uḍḍepanākāramāha. Naparamarūpanti hīnarūpaṃ. Vilivamañcakoti tālavettakādīhi vītamañcako. Sā panassa santānānaṃ chinnabhinnatāya oluggaviluggatā, tathā sati sā visamarūpā hotīti āha “oṇatā”tiādi. So puggalo lūkhabhojī hotīti āha “dhaññaṃ nāma kudrūsako”ti. Samakālaṃ vapitabbatāya samavāpakaṃ, yathāutu vapitabbabījaṃ. Jāyikāti kucchitā bhariyā, sabbattha garahāyaṃ ka-saddo. So vatāhaṃ pabbajeyyanti sohaṃ kesamassuṃ ohāretvā pabbajeyyaṃ, yohaṃ puriso nāma assaṃ vatāti pabbajjāvasena attano purisaṃ bodheyya. Taṃsabhāve ṭhitassa bodhā na tu dukkarā, sā khaṭopikā. Sā kumbhī. Meṇḍakasetṭhino aḍḍhateḷasāni koṭṭhāgārasatāni viya.

153. Suvaṇṇanikkhasatānanti anekesaṃ suvaṇṇanikkhasatānaṃ. Cayoti santānehi nicayo avīci niccappabandhanicayo. Tenāha “santānato katasannicayo”ti.

154. Heṭṭhā kiñcāpi appajahanakā paṭhamam dassitā, pajahanakā padhānā, tesañca vasenettha puggalacatukkaṃ dassitaṃ. Te tañceva pajahantīti pajahanakā paṭhamam gahitā. Rāsivasenāti “idhudāyi ekacco puggalo”tiādinā catukke āgatavibhāgaṃ anāmasitvā “te te”ti pacuravasena vuttaṃ. Tenāha “na pāṭiyekkaṃ vibhattā”ti. Avibhāgena gahitavatthūsu vibhāgato gahaṇaṃ lokasiddhametanti dassetuṃ “yathā nāmā”tiādi vuttaṃ. Pajahanakapuggalāti “te tañceva pajahantī”ti evaṃ pajahanakapuggalā eva.

Upadhianudhāvanakāti upadhīsu anuanudhāvanakā upadhiyo ārabbha pavattanakā. Vitakkāyevāti kāmasaṅkappādivitakkāyeva. Indriyanānattatāti vimuttiparipācākānaṃ indriyānaṃ paropariyattaṃ. Tassa hi vaseneva te cattāro puggalā jātā. Aggamaggatthāya vipassanaṃ ussukkāpetvā yāva na taṃ maggena samugghātenti, tāva nappajahanti nāma. Iti heṭṭhimā tayopi ariyā appahīnassa kilesassa vasena “nappajahantī”ti vuttā, pageva puthujjanā. Vuttanayena pana vipassanaṃ maggena ghaṭentā te cattāro janā aggamaggakkhaṇe pajahanti nāma. Te eva tattha sīghakārino khippaṃ pajahanti nāma, tenāha “tatthā”tiādi.

Samvegaṃ katvā aggaṃ akkantapuriso viya. Maggenāti anukkamāgatena aggamaggena. Mahāhatthipadopameti mahāhatthipadopamasutte. Tattha hi “tassa dhātārammaṇameva cittaṃ pakkhandati paṣīdati santiṭṭhati adhimuccatī”ti ettha atitikkhanātitikkha-nātimandaatimanda-puggalavasena aṭṭhakathāyaṃ tayo vārā uddhaṭā, tattha majjhimavaseneva pañho kathito. Indriyabhāvaneti indriyabhāvanāsutte, tatthāpi majjhimanayeneva pañho kathito. Tenāha “imesū”tiādi.

Tanti “upadhī”ti vuttaṃ khandhapañcakaṃ. Dukkhasa mūlanti sabbassapi vaṭṭadukkhasa kāraṇaṃ. Niggahaṇoti nirupādāno. Tenāha “nittaṇho”ti.

155. Ye pajahantīti “te tañceva pajahantī”ti evaṃ vuttapuggalā. Te ime nāma ettake kilese pajahantīti ye te puthujjanā lābhino ca pañca kāmagaṇe ettake taṃtaṃjhanādivatthuke ca taṃtaṃmaggavajjhatāya paricchinnattā ettake kilese pajahanti. Ye nappajahantīti ettha vuttanayānusārena attho veditabbo. Asucisukhaṃ kāyāsucisannissitattā. Anariyehīti aparisuddhehi. Paṭilābhato bhāyitabbaṃ kilesadukkhaगतikattā. Vipākato bhāyitabbaṃ apāyadukkhaगतikattā. Gaṇatopi kilesatopi vivittasukhanti gaṇasaṅgaṇikato ca kilesasaṅgaṇikato ca vivittasukhaṃ.

Rāgādivūpasamatthāyāti rāgādivūpasamāvahaṃ sukhaṃ. Na bhāyitabbaṃ sampati āyatiñca ekantahitabhāvato.

156. Iñjitasminti paccatte bhumma vacananti āha “iñjana”ntiādi. Iñjati tenāti iñjitaṃ, tassa tassa jhānassa khobhakaraṃ oḷārikaṃ jhānaṅgaṃ. Catutthajjhānaṃ aniñjanaṃ sannisinnābhāvato. Tathā hi vuttaṃ “ṭhite āneñjappatte”ti.

Alaṃ-saddo yuttatthopi hoti - “alameva nibbindituṃ, alaṃ vimuccitu”ntiādīsu, tasmā analaṃ anusaṅgaṃ kātuṃ ayuttanti attho. Tenāha “akattabbaālayanti vadāmi”ti. Sanniṭṭhānanti sammāpaṭipattiyaṃ alaṃ ettāvatāti ussāhapaṭippassambhanavasena sanniṭṭhānaṃ na kātabbanti yojanā. Uddhambhāgiyasaññitaṃ aṇuṃ vā orambhāgiyasaññitaṃ thūlaṃ vā, rūparāgoti evarūpaṃ aṇuṃ vā kāmāsavo paṭighanti evarūpaṃ thūlaṃ vā, mudunā pavattiākāravisesena appasāvajjaṃ, kammabandhanaṭṭhena vā appasāvajjaṃ, tabbipariyāyato mahāsāvajjaṃ veditabbaṃ. Nātitikkhapaññassa vasena desanāya pavattattā “neyyapuggalassa vasenā”ti vuttaṃ. Sabbaso hi pariyādinnaṃ kantikassa ariyapuggalassa vasena saññāvedayitanirodhassa āgatattā “arahattanikūṭeneva niṭṭhāpitā”ti vuttaṃ. Yaṃ panettha atthato na vibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Laṭṭukikopamasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Cātumasuttavaṇṇanā

157. Yathāupanissayenāti yo yo upanissayo yathāupanissayo, tena yathāupanissayena sammāpayogena. Patitṭhahissanti sāsane patitṭhaṃ paṭilabhissanti. Vasanaṭṭhānānīti vassaggādivasena vasanaṭṭhānāni. Saṇṭhāpayamānāti suvibhattabhāvena ṭhapentā.

Avinibbhogasaddanti vinibhuñjitvā gahetuṃ asakkuṇeyyasaddaṃ. Vacīghosopi hi bahūhi ekaccaṃ pavattito ṭhānato ca dūrataro kevalaṃ mahānigghoso eva hutvā sotapathamāgacchati. Macchavilopeti macche vilumpitvā viya gahaṇe, macchānaṃ vā nayane.

158. Vavassaggaṭṭheti nicchayatthe, idaṃ tāva amhehi vuccamānavacanaṃ ekantasotabbaṃ, pacchā tumhehi kātabbaṃ karoṭhāti adhippāyo. Vacanaparihāroti tehi sakyaṛājūhi vuttavacanassa parihaṇo. Lesakappanti kappiyalesaṃ. Dhuravahāti dhuravāhino, dhorayhāti attho. Pādamūlanti upacāraṃ vadati. Vigacchissatīti hāyissati. Paṭippharītota na bhagavato sammukhāva, sakyaṛājūnaṃ puratopi vippharītova hoti.

159. Abhinandatūti abhimukho hutvā pamodatu. Abhivadatūti abhirūpavasena vadatu. Pasādaññathattanti appasādassa vipariṇāmo hīnāyāvattanasañkhātāṃ parivattanaṃ, tenāha “vibbhamantānaṃ. Vipariṇāmaññathatta”nti. Kāraṇūpacārena sassesu bījapariyāyoti āha “bījānaṃ taruṇānanti taruṇasassāna”nti. Taruṇabhāveneva tassa bhāvino phalassa abhāvena vipariṇāmo.

160. Kattabbassa saraseneva karaṇaṃ cittaruciyaṃ, na tathā parassa ussādanenāti āha - “pakkosiyamānānaṃ gamanaṃ nāma na phāsuka”nti. Mayampi bhagavā viya diṭṭhadhammasukhavihāreneva viharissāmāti dīpeti pakatiyā vivekajjhāsayabhāvato viraddho āgatassa bhārasa avahanatoyeva. Tenāha “attano bhārabhāvaṃ na aññāsī”ti.

161. Kasmā ārabhīti? Sappāyato. Pañcasatā hi bhikkhū abhinavā, tasmā tesam ovādadānattham bhagavā imam desanam ārabhīti.

162. Kodhupāyāsassāti ettha kujjhanatthena kodho, sveva cittassa kāyassa ca atippamaddanamathanuppādanehi dalham āyāsattthena upāyāso. Anekavāram pavattitvā attanā samavetaṃ sattam ajjhottharivā sīsam ukkhipitum adatvā anayabyasanapāpanena kodhupāyāsassa ūmisadisatā datthabbā. Tenāha “kodbhupāyāse”tiādi.

163. Odarikattena khāditoti odarikabhāvena āmisagedhena micchājīvena jīvikākappanena nāsitasīlādiguṇatāya khāditadhammasarīro.

164. Pañcakāmaguṇāvaṭṭe nimujjitvāti ettha kāmarāgābhibhūte satte ito ca etto, etto ca itoti evaṃ manāpiyarūpādivisayasāṅkhāte āvaṭṭe attānam saṃsāretvā yathā tato bahibhūte nekkhamme cittampi na uppādeti, evaṃ āvaṭṭetvā byasanāpādanena kāmaguṇānam āvaṭṭasadisatā datthabbā. Tenāha “yathā hī”tiādi.

165. Rāgānuddhamṣitenāti rāgena anuddhamṣitena. Caṇḍamaccham āgammāti susukādicāṇḍamaccham āgamma. Mātugāmaṃ āgammāti mātugāmo hi yonisomanasikārahitaṃ adhīrapurisaṃ itthikuttabhūtehi attano hāvabhāvavilāsehi abhibhuṃyā gahetvā dhīrajātiyampi attano rūpādīhi palobhanavasena anavasesam attano upakāradhamme sīlādike sampādetum asamattam karonto anayabyasanam pāpeti. Tenāha - “mātugāmaṃ āgamma uppannakāmarāgo vibbhamatī”ti.

Bhayaṃ nāma yattha bhāyitabbavatthu, tattha otarantasseva hoti, na anotarantassa, tam otarivā bhayaṃ vinodetvā tattha kiccaṃ sādhetabbaṃ, itarathā catthasiddhi na hotīti imamattam upamopamitabbasarūpavasena dassetum “yathā”tiādi vuttam. Tattha udakaṃ nissāya ānisaṃso pipāsavinayanaṃ sarīrasuddhi pariḷāhūpasamo kāyautuggāhāpananti evamādi. Sāsanaṃ nissāya ānisaṃso pana saṅkhepato vaṭṭadukkhūpasamo, vitthārato pana sīlānisaṃsādivasena anekavidho, so visuddhimagge vuttanayena veditabbo. Vuttappakāro ānisaṃso hoti tāni bhayāni abhibhuṃyā pavattassāti adhippāyo. Imāni abhāyitvāti imāni kodhūpāyāsādibhayāni abhibhuṃyā pavattitvā abhāyitvā. Kodhūpāyāsādayo hi bhāyati etasmāti bhayanti vuttā. Theroti mahādhammarakkhitatthero. Kāmaṃ pahānābhisamayakālo eva sacchikiriyābhisamayo, sammādiṭṭhiyā pana saṃkilesavodānadhammesu kiccaṃ asaṃkiṇṇam katvā dassetum samānakālikampi asamānakālikam viya vuttam “taṇhāsotaṃ chinditvā nibbānapāram datthum na sakkotī”ti. Sesam suviññeyyameva.

Cātumasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Naḷakapānasuttavaṇṇanā

166. Yattha bodhisattapamukho vānaro naḷakena pānīyam pivi, sā pokkharaṇī, tassāmanto bhūmippadeso, tattha nivīṭṭhagāmo ca “naḷakapāna”nteva paññāyittha, idha pana gāmo adhippetoti āha “naḷakapāneti evaṃnāmake gāme”ti. Idāni tamattam āgamanato paṭṭhāya dassetum “pubbe kirā”ti āradham. Paññavāti itikattabbatāya paññāya paññavā.

Thūladīghabāhulabhāvena mahatīhi dāṭhikāhi samannāgatattā mahādāṭhiko. “Udakarakkhaso aha”nti vatvā vānarānam kañci amuñcitvā “sabbe tumhe mama hatthagatā”ti dassento “tumhe pana sabbe khādissāmī”ti āha. Dhami...pe...

piviṃsūti bodhisattena gahitanaḷo anavaseso abbhantare sabbasandhīnaṃ nibbādhena ekacchiddo ahosi. Neva maṃ tvaṃ vadhissasīti udakarakkhasa tvaṃ vadhitukāmoni mama purisathāmena na vadhissasi.

Evam pana vatvā mahāsatto “ayaṃ pāpo ettha pānīyaṃ pivante aññepi satte mā bādhayitthā”ti karuṇāyamāno “ettha jāyantā naḷa sabbe apabbabandhā ekacchiddāva hontū”ti adhiṭṭhāya gato. Tenāha “tato paṭṭhāyā”tiādi.

167. Anuruddhappamukhā bhikkhū bhagavatā “kacci tumhe anuruddhā”ti pucchitāti thero “taggha mayaṃ, bhante”ti āha.

Sace pabbajati, jīvitaṃ labhissati, no aññathāti rañña pabbajjāya abhinītāti rājābhinītā. Corābhinītāti etthāpi eseṇa nayo. Corānaṃ mūlaṃ chindanto “kaṇṭakasodhanaṃ karissāmī”ti. Ājīvīkāyāti ājīvena jīvitaṃ vuttīyā. Imesu pana anuruddhattherādīsu.

Vivekanti pubbakālikakiriyaṃ padhānaṃ “abyāpajjaṃ upeta”ntiādīsu viyāti āha - “viviccā”ti, viviccitvā vivitto hutvā vinā hutvāti attho. Pabbajitakiccanti pabbajitassa sārūpakiccaṃ. Samaṇakiccanti samaṇabhāvaṇakiccaṃ. Yadaggena hi pabbajitakiccaṃ kātuṃ na sakkoti tadaggena samaṇabhāvaṇakammaṃ kiccaṃ kātuṃ na sakkoti. Tenāha “so yevā”tiādi.

168. Appaṭisandhike tāva byākaronto pavattīsu ṭhānaṃ atītoti katvā upapattīsu byākaroti nāma tattha paṭisandhiyā abhāvaṇakittanato. Mahantatuṭṭhinoti vipulapamodā.

169. Imassāti “assā”ti padassa atthavacanaṃ. Imassa ṭhitassa āyasmato sāmaṃ diṭṭho vā hoti anussavasuto vāti yojanā. Samādhīpakkhikā dhammā dhammāti adhippetā, samādhī pana evaṃvihārīti ettha vihārasaddena gahito. Evaṃvimuttāti ettha pana vimuttisaddena phalavimutti gahitā. Caratopīti samathavipassanācārena caratopi viharantassapi. Upāsakaupāsikāṭṭhānesu labbhamānampi arahattaṃ appakabhāvato pāliyaṃ anuddhaṭanti daṭṭhabbaṃ. Sesaṃ suviññeyyameva.

Naḷakapānasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Golīyānisuttavaṇṇanā

173. Padasamācāroti taṃtaṃpaccayabhedadassanāya vigatattā pakārehi daliddasamācāro sithilasamācāroti attho. Yasmā pana tādiso samācāro thiro daḷho nāma na hoti, tasmā vuttaṃ “dubbilasamācāro”ti. “Sākhāsamācāro”ti vā pāṭho, tattha tattha lagganaṭṭhena sākhāsadisiloti attho. Tenāha “oḷārikācāro”ti. Paccayesu sāpekkhoti paccayesu sāpekkhatāya eva hissa oḷārikācāratā veditabbā. Garuṇā kismiñci vutte gāravavasena patissavanaṃ patisso, patissavacanabhūtaṃ taṃsabhāgañca yaṃ kiñci gāravanti attho. Saha patissenāti sappatissena, sappatissavena ovādasampaṭicchana. Patissīyatīti vā patisso, garukātabbo, tena saha patissenāti sabbaṃ pubbe viya. Tenāha “sajetṭhakenā”ti. Serivihāro nāma attappadhānavāso. Tenāha “niraṅkusavīhārenā”ti.

Anupakhajjāti anupakaḍḍhitvā. Garuṭṭhāniyānaṃ antaraṃ anāpucchā anupavisitvāti imamatthaṃ dassetuṃ “tattha yo”tiādi vuttaṃ.

Ābhisamācārikanti abhisamācāre bhavaṃ. Kiṃ pana tanti āha
“vattapaṭipattimattampī”ti. Nātikālasseva saṅghassa purato pavisitabbaṃ, na pacchā
paṭikkamitabbanti adhippāyena atikāle ca gāmapaveso atidivā paṭikkamanañca
nivāritaṃ, taṃ dassetuṃ “na atipāto”tiādi vuttaṃ. Uddhaccapakatikoti
vibbhantacitto. Avacāpalyenāti daḷhavātāpahatapallavasadisena lolabhāvena.

Paññavatāti iminā bhikkhusāruppesu itikattabbesu upāyapaññā adhippetā, na
sutamayapaññā. Abhidhamme abhivinaye yogoti iminā
bhāvanāpaññāuttarimanussadhamme yogo pakāsito. Yogoti ca paricayo
uggaṇhavasena.

Āruppāti iminā catassopi arūpasamāpattiyo gahitā, tā pana catūhi rūpasamāpattihi
vinā na sampajjantīti āha - “āruppāti ettāvatā aṭṭhapi samāpattiyo vuttā hontī”ti.
Kasiṇeti dasavidhe kasiṇe. Ekaṃ parikkammakammaṭṭhānanti yaṃ kiñci ekabhāvanā
parikkammadīpanaṃ khandhakammaṭṭhānaṃ. Tenāha “paguṇaṃ katvā”ti.
Kasiṇaparikkammaṃ pana taggahaṇeneva gahitaṃ hoti, lokiyā uttarimanussadhammā
heṭṭhā gahitāti āha “uttarimanussadhammeti iminā sabbepi lokuttaradhamme
dasseti”ti. Neyyapuggalassa vasenāti jānitvā vitthāretvā ñātabbapuggalassa
vasenāti.

Goliyānisuttavaṇṇanāya līnatthappakāsānā samattā.

10. Kīṭāgirisuttavaṇṇanā

174. Pañca ānisaṃseti appābādhatādi ke pañca guṇe. Tattha
akkhīrogakucchirogādīnaṃ abhāvo appābādhatā. Sarīre tesāṃ kuppanadukkhassa
abhāvo appātaṅkaṃ. Sarīrassa uttānasukhatā lahuṭṭhānaṃ. Balaṃ nāma
kāyabalaṃ. Phāsuvihāro iriyāpathasukhatā. Anupakkhandānīti duccajanavasena
sattānaṃ anupaviṭṭhāni. Sañjānissathāti ettha iti-saddo ādiattho, tasmā iti evaṃ
ānisaṃsanti attho.

175. Āvāse niyuttāti āvāsikā tassa anativattanato. Tenāha “nibaddhavāsino”ti,
niyatavāsinoti attho. Tannibandhāti nibandhaṃ vuccati byāpāro, tattha bandhā
pasutā ussukāti tannibandhā. Kathaṃ te tattha nibandhāti āha “akataṃ
senāsana”ntiādi. Uppajjanakena kālena pattabbaṃ kālikaṃ so pana kālo anāgato eva
hotīti āha “anāgate kāle pattabba”nti.

178. Ettakā vedanā sevittabbāti aṭṭhārasapi nekkhammanissitā vedanā sevittabbā,
gehassitā na sevittabbā.

181. Taṃ kataṃ soḷasavidhassapi kiccassa niṭṭhitattā. Anulomikānīti
utusukhabhāvena anurūpāni. Tenāha “kammaṭṭhānasappāyānī”ti. Samānaṃ
kurumānāti omattataṃ adhimattatañca pahāya samakiccataṃ sampādentā.

182. Te dve hontīti te ādito vuttā dve.

Ubhato ubhayathā ubhohi bhāgehi vimuttoti ubhatobhāgavimutto
ekadesasarūpekasesanayena. Tathā hi vuttaṃ abhidhammaṭṭhakathāyaṃ “dvīhi
bhāgehi dve vāre vimuttoti ubhatobhāgavimutto”ti. Tattha keci tāva therā -
“samāpattiyaṃ vikkhambhanavimokkhena, maggena samucchedavimokkhena

vimuttoti ubhatobhāgavimutto”ti vadanti. Aññe therā - “ayaṃ ubhatobhāgavimutto rūpato muccitvā nāmaṃ nissāya t̥hito puna tato muccanato nāmanissitako”ti vatvā tassa ca sādhaṃ -

“Acci yathā vātavegena khittā,
Atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ;
Evaṃ muni nāmakāyā vimutto,
Atthaṃ paleti na upeti saṅkha”nti. -

Imaṃ suttapadaṃ vatvā “nāmakāyato ca rūpakāyato ca suvimuttattā ubhatobhāgavimutto”ti vadanti. Sutte hi ākiñcaññāyatanaḷābhino upasivabrāhmaṇassa bhagavatā nāmakāyā vimuttoti ubhatobhāgavimuttoti akkhātoti. Apare pana “samāpattiyā vikkhambhanavimokkhena ekavāraṃ vimutto, maggena samucchedavimokkhena ekavāraṃ vimuttoti evaṃ ubhatobhāgavimutto”ti vadanti. Ettha paṭhamavāde dvīhi bhāgehi vimuttoti ubhatobhāgavimutto. Dutiyavāde ubhatobhāgato vimuttoti ubhatobhāgavimutto. Tatiyavāde pana dvīhi bhāgehi dve vāre vimuttoti ayametesam viseso. Kilesehi vimutto kilesā vā vikkhambhanasamucchedehi kāyadvayato vimuttā assāti ayamatto daṭṭhabbo. Tenāha “dvīhi bhāgehī”tiādi.

Soti ubhatobhāgavimutto. Kāmañcetta rūpāvacaracattutthajjhānampi arūpāvacarajjhānaṃ viya duvaṅgikaṃ āneñjappattanti vuccati. Taṃ pana padaṭṭhānaṃ katvā arahattaṃ patto ubhatobhāgavimutto nāma na hoti rūpakāyato avimuttattā. Tañhi kilesakāyatova vimuttaṃ, na rūpakāyato, tasmā tato vuṭṭhāya arahattaṃ patto ubhatobhāgavimutto na hotīti āha - “catunnaṃ arūpa...pe... pañcavidho hotī”ti. “Rūpī rūpāni passatī”tiādike nirodhasamāpattianta aṭṭha vimokkhe vatvā - “yato ca kho, ānanda, bhikkhu ime aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti, ayaṃ vuccati, ānanda, bhikkhu ubhatobhāgavimutto”ti yadipi mahānidāne vuttaṃ, taṃ pana ubhatobhāgavimuttasetṭhavasena vuttanti idha sabbaubhatobhāgavimuttasaṅgahaṇatthaṃ “pañcavidho hotī”ti vatvā “pāḷi panettha...pe... abhidhamme aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā”ti āha. Idhāpi hi kiṭṭagirisutte “idha, bhikkhave, ekacco puggalo...pe... ubhatobhāgavimutto”ti arūpasamāpattivasena cattāro ubhatobhāgavimuttā, seṭṭho ca vutto vuttalakkaṇūpapattito. Yathāvuttesu hi pañcasu purimā cattāro nirodhaṃ na samāpajjantīti pariyāyena ubhatobhāgavimuttā nāma. Aṭṭhasamāpattilābhī anāgāmī taṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pattoti nippariyāyena ubhatobhāgavimuttasetṭho nāma.

Katamo ca puggalotiādīsu katamoti pucchāvacanaṃ, puggaloti asādhāraṇato pucchitabbavacanaṃ. Idhāti imasmim sāsane. Ekaccoti eko. Aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharatīti aṭṭha samāpattiyo sahaṇātanāmakāyena paṭilabhitvā viharati. Paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontīti vipassanāpaññāya saṅkhāragataṃ, maggapaññāya cattāri saccāni passitvā cattāropi āsavā parikkhīṇā hontīti evamattho daṭṭhabbo.

Paññāvimuttoti visesato paññāya eva vimutto, na tassā patitṭhānabhūtena aṭṭhavimokkhasaṅkhātena sātisaṃyena samādhināti paññāvimutto. Yo ariyo anadhigataaṭṭhavimokkhena sabbaso āsavehi vimutto, tassetam adhivacanaṃ. Adhigatepi hi rūpajjhānavimokkhe na so sātisaṃyasaṃādhinissitoti na tassa vasena

ubhatobhāgavimutto hotīti vuttovāyamatto. Arūpajjhānesu pana ekasmimpi sati ubhatobhāgavimutto yeva nāma hoti. Tena hi aṭṭhavimokkhekadesena taṃnāmadānasamatthena aṭṭhavimokkhalābhīveva vuccati. Samudāye hi pavatto vohāro avayavepi dissati yathā “sattisayo”ti. Pālīti abhidhammapāḷi. Etthāti etissaṃ paññāvimuttikathāyaṃ. Aṭṭhavimokkhapaṭikkhepavasenevāti avadhāraṇena idhāpi paṭikkhepavaseneva āgatabhāvaṃ dasseti. Tenāha “kāyena phusitvā viharatī”ti.

Phuṭṭhantaṃ sacchikarotīti phuṭṭhānaṃ anto phuṭṭhanto, phuṭṭhānaṃ arūpajjhānānaṃ anantaro kālōti adhippāyo. Accantasamyoge cetāṃ upayogavacanaṃ, phuṭṭhānantarakāleeva sacchikaroti sacchikātabbopāyenāti vuttaṃ hoti. Bhāvanapūṃsakaṃ vā etaṃ “ekamantaṃ nisīdī”tiādīsu viya. Yo hi arūpajjhānena rūpakāyato nāmakāyekadesato ca vikkhambhanavimokkhena vimutto, tena nirodhasaṅkhāto vimokkho ālocito pakāsito viya hoti, na pana kāyena sacchikato, nirodhaṃ pana ārammaṇaṃ katvā ekaccesu āsavesu khepitesu tena so sacchikato hoti, tasmā so sacchikātabbaṃ nirodhaṃ yathāālocitaṃ nāmakāyena sacchikarotīti “kāyasakkhī”ti vuccati, na tu “vimutto”ti ekaccānaṃ āsavānaṃ aparikkhīṇattā. Tenāha - “jhānaphassaṃ paṭhamāṃ phusati, pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikarotī”ti. Ayaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsivā kāyasakkhībhāvaṃ pattānaṃ catunnaṃ, nirodhā vuṭṭhāya aggamaggappattaanāgāmino ca vasena ubhatobhāgavimutto viya pañcavidho nāma hoti. Tena vuttaṃ abhidhammaṭṭikāyaṃ “kāyasakkhimhipi ese va nayo”ti.

Diṭṭhantaṃ pattoti dassanasāṅkhātassa sotāpattimaggañāṇassa anantaraṃ pattoti vuttaṃ hoti. “Diṭṭhattā patto”tipi pāṭho. Etena catusaccadassanasāṅkhātāya diṭṭhiyā nirodhassa pattataṃ dīpeti. Tenāha “dukkhā saṅkhārā, sukho nirodhoti ñātaṃ hotī”ti. Tattha paññāyāti maggapaññāya. Paṭhamaphalaṭṭhato yāva aggamaggaṭṭhā, tāva diṭṭhippatto. Tenāha “sopi kāyasakkhī viya chabbidho hotī”ti. Yathā pana paññāvimutto pañcavidho vutto, evaṃ ayampi sukkhavipassako, catūhi rūpajjhānehi vuṭṭhāya diṭṭhippattabhāvappattā cattāro cāti pañcavidho hotīti veditabbo. Saddhāvimuttepi ese va nayo. Idaṃ dukkhanti ettakaṃ dukkhaṃ, na ito uddhaṃ dukkhanti. Yathābhūtaṃ pajānātīti ṭhapetvā taṇhaṃ upādānakkhandhapañcakaṃ dukkhasaccanti yāthāvato pajānāti. Yasmā pana taṇhā dukkhaṃ janeti nibbatteti, tato taṃ dukkhaṃ samudeti, tasmā naṃ “ayaṃ dukkhasamudayo”ti yathābhūtaṃ pajānāti yasmā pana idaṃ dukkhaṃ samudayo ca nibbānaṃ patvā nirujjhati appavattiṃ gacchati, tasmā “ayaṃ dukkhanirodho”ti yathābhūtaṃ pajānāti. Ariyo pana aṭṭhaṅgiko maggo taṃ dukkhanirodhaṃ gacchati, tena “ayaṃ dukkhanirodhagāminipaṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. Ettāvatā nānakkhaṇe saccavavattānaṃ dassitaṃ. Idāni taṃ ekakkhaṇe dassetuṃ “tathāgatappaveditā”tiādi vuttaṃ, tassattho āgamissati.

Saddhāya vimuttoti etena sabbathā avimuttassapi saddhāmattena vimuttabhāvo dīpito hoti. Saddhāvimuttoti vā saddhāya adhimuttoti attho. Vuttanayenevāti “sotāpattiphala”ntiādinā vuttanayena. Saddahantassāti “ekaṃsato ayaṃ paṭipadā kilesakkhayaṃ āvahati sammāsambuddhena bhāsītattā”ti evaṃ saddahantassa. Yasmā panassa aniccānupassanādīhi niccasaññāpahānavasena bhāvanāya pubbenāparaṃ viśesaṃ passato tattha tattha paccakkhatāpi atthi, tasmā vuttaṃ “saddahantassa viyā”ti. Sesapadadvayaṃ tasseva vevacanaṃ. Ettha ca pubbabhāgamaggabhāvanāti vacanena āgamanīyapaṭipadānānattena saddhāvimuttadiṭṭhippattānaṃ paññānānattaṃ hotīti dassitaṃ.

Abhidhammatthakathāyampi “nesaṃ kilesappahāne nānattaṃ natthi, paññāya nānattaṃ atthiyevā”ti vatvā - “āgamanīyanānatteneva saddhāvimutto diṭṭhippattaṃ na pāpuṇātīti sanniṭṭhānaṃ kata”nti vuttaṃ.

Paññāsaṅkhātaṃ dhammaṃ adhimattatāya pubbaṅgamaṃ hutvā pavattaṃ anussaratīti dhammānusārī. Tenāha “dhammo”tiādi. Saddhaṃ anussarati saddhāpubbaṅgamaṃ maggaṃ bhāvetīti imamatthaṃ “eseva nayo”ti atidisati. Paññaṃ vāhetīti paññāvāhī, paññaṃ sātisaṃ pavattetīti attho. Tenāha “paññaṃpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāvetī”ti. Saddhāvāhanti ettha vuttanayena attho veditabbo. Ubhatobhāgavimuttādīkathāti ubhatobhāgavimuttādīsu āgamanato paṭṭhāya vattabbakathā. Etesanti yathāvuttānaṃ ubhatobhāgavimuttādīnaṃ. Idhāti imasmiṃ kīṭāgirisutte. Nanu ca aṭṭhasamāpattilābhivasena ubhatobhāgavimutto kāyasakkhīdayo ca abhidhamme āgatā, kathamidha arūpajjhānalābhivaseneva uddhaṭṭati codanaṃ sandhāyāha “yasmā”tiādi.

Phusitvā patvā. Paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontīti na āsavā paññāya passiyanti, dassanakāraṇā paññāya parikkhīṇā “disvā paññāya parikkhīṇā”ti vuttā. Dassanāyattaparikkhayattā eva hi dassanaṃ āsavānaṃ khayassa purimakiriyā hotīti. Tathāgatena paveditāti bodhimaṇḍe nisīditvā tathāgatena paṭividdhā viditā pacchā paresaṃ pākāṭikatā. “Catusaccadhammā”ti vatvā tadantogadhattā sīlādīnaṃ “imasmiṃ ṭhāne sīlaṃ kathita”ntiādi vuttaṃ. Atthenāti avippaṭisārādīpayojanena tasmiṃ tasmiṃ pītiādīkena atthena. Kāraṇenāti sappurisūpanissayādīnā kāraṇena tasmiṃ tasmiṃ samādhīdīpadaṭṭhānatāya sīlādi kāraṇe. Ciṇṇacaritattāti saddhāciṇṇabhāvena sambodhāvahabhāve. Tattha tattha vicaritā visesena caritā, tesu tena paññaṃ suṭṭhu carāpitāti attho. Paṭiṭṭhitā hoti maggena āgatattā. Mattāya parittappamāṇena. Olokaṇaṃ khamanti, paññāya gahetabbataṃ upenti.

Tayoti kāyasakkhidīṭṭhippattasaddhāvimuttā. Yathāṭṭhitova pāliattho, na tattha kiñci niddhāretvā vattabbaṃ atthīti suttantapariyāyena avuttaṃ vadati. Tassa maggassāti sotāpattimaggassa yaṃ kātabbaṃ, tassa adhigatattā. Upari pana tiṇṇaṃ maggānaṃ atthāya sevamānā anulomasenāsaṇaṃ, bhajamānā kalyāṇamitte, samannāyayamānā indriyāni anupubbena bhāvanāmaggaṃ paṭipāṭiyā arahattaṃ pāpuṇissanti maggassa anekacittakkhaṇikatāyāti ayamettha suttapadesa pāṭiyā attho.

Imameva pāḷiṃ gahetvāti “katamo ca puggalo saddhānusārī”ti maggaṭṭhe puggale vatvā “imassa kho ahaṃ, bhikkhave”tiādīnā tesam vasena anulomasenāsaṇasevanādīnaṃ vuttattā imameva yathāvuttaṃ pāḷipadesaṃ gahetvā “lokuttaradhammo bahucittakkhaṇiko”ti vadati. So vattabboti so vitaṇḍavādī evaṃ vattabbo. Yadi maggaṭṭhapuggale vatvā anulomikasenāsaṇasevanādi pāḷiyaṃ vuttanti maggasaṃgino eva hutvā te tathā paṭipajjanti, evaṃ sante senāsaṇapaṭisaṃyuttarūpādivipassanaggahaṇasmiṃ tava matena maggasaṃgino eva āpajjeyyūṃ, na cetam evaṃ hoti, tasmā suttaṃ me laddhanti yaṃ kiñci mā kathehīti vāretabbo. Tenāha “yadi aññaṇa cittenā”tiādi. Tattha evaṃ santeti nānācitteneva senāsaṇapaṭisevanādīke sati. Tattha pāḷiyaṃ yadi lokuttaradhammasaṃgino eva pañcaviññāṇasaṃgikālepi lokuttarasamaṅgitaṃ sace sampāṭicchasi, satthārā saddhiṃ paṭivirujjhasi suttavirodhadīpanato. Tenāha “satthārā hī”tiādi. Dhammavicāraṇā nāma tuyhaṃ avisayo, tasmā yāguṃ pivāhīti uyyojetabbo.

183. Ādikenevāti paṭhameneva. Anupubbasikkhāti anupubbeneva pavattasikkhāya. Tenāha “karaṇatthe paccattavacana”nti. Saddhā jātā etassāti saddhājāto, agyāhitātīpakkhepena jāta-saddassa pacchāvacanaṃ. Evametanti adhimuccanaṃ okappaniyasaddhā. Santike nisīdati upaṭṭhānavasena. Sādhukaṃ katvā dhāretīti yathāsutaṃ dhammaṃ vācuggatakaraṇavasena taṃ paguṇaṃ katvā sāravasena dhāreti. Chando jāyatīti dhammesu nijjhānakkhamesu ime dhamme bhāvanāpaññāya paccakkhato ussāmīti kattukamyatākusalacchando jāyati. Ussahatīti chando uppādamatte aṭṭhatvā tato bhāvanārambhavasena ussahati. Tulayatīti sammasanavasena saṅkhāre. Tīraṇavipassanāya tulayantoti tīraṇapariññāya jānitvā upari pahānapariññāya vasena paritulananto paṭijānanto. Maggapadhānaṃ padahatīti maggalakkhaṇaṃ padhānikaṃ maggaṃ padahati. Pesitacittoti nibbānaṃ pati pesitacitto. Nāmakāyenāti maggappaṭipāṭiyā taṃtaṃmaggasampayuttanāmakāyena. Na pana kiñci āhāti dūratāya samānaṃ na kiñci vacanaṃ bhagavā āha te daḥataraṃ niggaṇhituṃ.

184. Paṇena vohārena byākaraṇaṃ paṇaviyā, paṇaviyā abhāvena opaṇaviyā, na upetīti na yujjati. Tanti idaṃ idha adhippetam paṇo paṇaviyaṃ dassetuṃ. Tayidaṃ sabbaṃ bhagavā “mayaṃ kho, āvuso, sāyañceva bhuñjāmā”ti assajipunabbasukehi vuttaṃ sikkhāya avattanabhāvadīpanavacanaṃ sandhāya vadati.

Ukkhipitvāti sīsena gahetvā viya samādāya. Anudhammoti anurūpo sabhāvo, sāvakabhāvassa anucchavikā paṭipatti. Rohanīyanti viruḥhibhāvaṃ. Siniyhati ettha, etena vāti sineho, kāraṇaṃ. Taṃ ettha atthīti sinehavantam, pādakanti attho. Taco ekaṃ aṅganti taco vīrapakkhabhāve ekamaṅgaṃ. Padhānaṃ anuyuñjantassa hi tace palujjamānēpi taṃnimittaṃ avosānaṃ anāpajjanakasseva vīriyassa ekaṃ aṅgaṃ ekaṃ kāraṇaṃ. Evaṃ sesesu vattabbaṃ. Tenāha - “arahattaṃ appatvā na vuṭṭhahissāmīti evaṃ paṭipajjati”ti. Sesam suviññeyyameva.

Kīṭāgirisuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca bhikkhuvaggavaṇṇanā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 2. The Collection of the Middle Length Discourses - Subcommentaries. 2. Subcommentary on the Middle Fifty Discourses. 2. The Chapter on Monks Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org